

ÄRATUNDMISI SABA JÄLGIDES

Kius olla julge. Luuletajad luulest. 21 esseed. Tallinn: Kite, 2011. 238 lk.

Mida õigupoolest tähendab luuletaja julgus? Vaadeldavas raamatus vastab sellele küsimusele (mida koostaja/pealkirjastaja on unustanud esitada) ainult Mihkel Kaevats. Tema sõnutsi vajab luuletuses peituv vägi esilepääsuks energiat, jõudu ja julgust. „Sest kartuse, või, veel hullem, loidusega ei jõua kirjutamise südameni,” arwab Kaevats (lk 60). Igatpidi tervitatav äratundmine, kuid milleks läheb tarvis kiusu või kes luuletades keda kiusab, jääbki lahtiseks. Mõnevõrra toob selgust kogumiku koostaja eessõna, mille kohaselt lugejad soovivat, et „luuletaja kirjutaks ümbritsevast elust” (lk 9). See väärmatu kindlusega esitatud väide on sama umbmäärane nagu raamatu pealkiri, ent koosvõetuna paotavad nad ust koostamise teoreetilistele tagamaadele.

Sellele kogumikule teoreetilise vundamendi valamisel sulpsatas Igor Kotjuh samasse „uusaususe taaga” ämbrisse, kus mõni aeg tagasi siples teooriaga katsetanud Jürgen Rooste.¹ Veelgi enam: Kirill Medvedevi luuleridadesse murtud proosa² „maaletoomise” aegu Kotjuh ise selle ämbri valmis seadiski, võttes venekeelse termini *новая искренность* (ingl *new sincerity*) eeskujul ka eesti keeles terminitena kasutusele mõisted *uussiirus* ja *uusausus*³. Kõlab

¹ J. Rooste, Uusaususe taak: poeedi piinad. – Vikerkaar 2010, nr 10–11, lk 100–108.

² K. Medvedev, Tekstid, mis ilmusid autori loata. Tallinn: Tuum, 2008.

³ Mõistete sisu kajastub kõige paremini teatrikriitikas: vt M. Oidsalu, Mees, naine ja publik. – Teater. Muusika. Kino 2010,

üpris pentsikult, et mitte öelda: absurdsest. Kui vohava (oma)elulookirjanduse ja raamatuisse üle kantud bloginduse ajajärgul iga teos „on muutunud üleelamiste täpseks transkriptsiooniks”, nagu teisal kinnitab Igor Kotjuh,⁴ siis oleksid isegi kagebiitide südamepuistamised kõige uussiiram luule. Seda enam, et algselt „luuletaja tähendab meie keeli valetajat”, nagu juba läinud sajandi kuldseil kuuekümnendail teadis Jaan Kaplinski.⁵

Terminite ebaõnnestumist möönab ka Kotjuh ise ning pakub oma Ekspressi-artiklis seniste asemele *uuselukoolisust*. Sõnalohet missugune, kuid kaldun arvama, et kõigile uusi elulugusid välja kirjutada oleks üpris tülikas ning sõnaga *uus* ei õnnestugi eesti keeles sobivat vastet leida. Pigem võiksid teoreetikud kaaluda näiteks mõiste *postkontseptualism* sobivust. Ehkki ka see pole agadeta.

„Kius olla julge” ei esinda ühte kindlat rühmitust, vaid koondab (ühe erandiga) endasse eesti nüüdisluule kõige tegusama, aastail 1970–1983 sündinud põlvkonna arusaamu loomingust. Oluulistest tegijatest puuduvad kahjuks pildilt (eeldatavasti omal soovil) fs, Kristiina Ehin ja Carolina Pihelgas. Mainitud erand on ses kontekstis 1989. aastal sündinud Triin Tasuja, kes kujutab endast puhverlüli luules olijate ja sinna nr 5, lk 19–28; M. Kolk, Uussiiralt autoriteatrist, ajaloost ja vabadusest. – Looming 2011, nr 4, lk 555–556.

⁴ I. Kotjuh, Kirjandus, mis räägib oma sõnadega. – Eesti Ekspress 2. VI 2011.

⁵ J. Kaplinski, Mis on luule? – J. Kaplinski, Võimaluste võimalikkus. Tallinn: Vagabund, 1997, lk 13.

tulijate vahel. Festivali Head Read raames Kirjanike Majas peetud luuleõhtul määratles uus põlvkond (Helena Läks, Kaur Riismaa jt) end Noor-Eesti Kolmena. Patuga pooleks ja rõhkusid veidi ümber asetades jätab see mulle võimaluse näha selles raamatus kõnelevas sugupõlves kaotsi läinud Noor-Eesti Kahte, mille jälgi ma hiljaaegu⁶ Toomas Haugiga kahasse ajasin.

Järjepidevuse kaart pikendades ning prantsuse poliitikavaatleja Dominique Moïsi kultuuride kolmikjaotust (hirmu, alanduse ja lootuse kultuur)⁷ siia kohandades saab väita, et paguluses Felix Oinase kokku seatud loomelugude raamat „Kuidas kirjanikud kirjutavad” (1992) ja nüüdne „Kius olla julge” on ühe puu kaks oksa. Eesti kultuur on läbi elanud kõik kolm Moïsi nimetatud faasi ja mõlemad raamatud esindavad lootuse kultuuri. Pagulusse surutuile tähendas lootus vaba Eestit, taas vabas Eestis sirgunuile tähendab see muu maailmaga lõimumist. Üks äratundmine seegi.

Ent on püramine aeg raamatusse „sisse minna”. Teenäitajaks sobib Kalju Kruusa, kes oma essees esitab mõistukõne sabast kui abimehest ja vabaduse sümbolist ning küsib: „Äkki luule ongi inimese kadumaläinud saba?” (lk 101). Äkki ongi. Luuletamine tähendab siis saba tagaajamist ja seda teeb juba igaüks omamoodi. Auvärava poetilisele sabamaailmale püstitab Karl Martin Sinijärv, kelle saba toetub aegadeülelele tõdemusele: „Kui elab luule, jäävad ellu ka lapsed. Mitte mölakad” (lk 205).

Edasi minnes kohtame mitmesuguseid luulesabu. Contrale on luule lihtsalt rõõmus mäng, mis on saanud harjumuseks, Aare Pilvele üks keelemäng teiste samasuguste seas. Keelega seob luulet ka Elo Viiding, kuid temale on

⁶ A. Oja, Prelüüd ja fuuga eesti kirjanusloole. – Looming 2011, nr 2, lk 294.

⁷ D. Moïsi, Emotsioonide geopoliitika. Tlk M. Kala. Tallinn: Eesti Päevaleht, 2010.

„luule keel eelkõige alateadvuse keel” (lk 218), millega alati seltsib mõte. Mathura tunnustab sõna jõudu ja peab loomingut pideva enesearenduse protsessi osaks, ühendades seda nõnda ka tööga. Paavo Piigile ongi luuletamine kontsentreeritud mõttetöö. Juku-Kalle Raidile samuti, kuid tema tugevdab töö tulemust tarkuseteraga: „Luuletajaks ei sünnita. Luuletajaks luuletatakse” (lk 185). Maarja Kangro tunnustab, et teda ajendab luuletama suuresti edevus (lk 65). Kerget flirti lugejaga ja filistrite õrritamist ei unusta ta midugi selleski essees.

Mihkel Kaevats hindab luules maagiat ja väge ning teeb selleni jõudmise nimel oma tekstidega palju tööd. Maagilise võime omistab luulele ka Valdur Mikita, kes kirjutab poeesia maagilisest silmast ja sümbolite keelest. Aapo Ilves leiab, et „värsid tuleb raamatuisse sisse elada” (lk 50), ja pakub oma luulesabale välja asjakohase toetuspunkti – uudissõna *luuletumus*. Lause „Parim luuletus luuletub ise” (lk 49) räägib ise enda eest.

Mitme autori puhul ei tähenda loovus üksnes kirjutamist, vaid moodustab interdistsiplinaarse põimingu teiste kunstidega. Jan Kausil, kes ise on oma luule suhtes üsna kriitiliselt meeletatud, annab tekstile kõlapinda ja lisaväärtust selle elav esitus. Erkki Luuk on esse asemel raamatus avaldanud semiootika keeles proosapoemi. Asko Künnap seletab oma arusaamu paroodiliste sugemetega näitemängus, kus Juhan Liivi parafraaseerivast pealkirjast alates mängivad sõna kõrval kaasa ka kujuteldavad visuaalsed ja kõlaefektid, enesereklaamist rääkimata. Loovuse ilmseid ülejääke demonstreerib Jürgen Rooste „essee-ulg”, mis päädib Voltaire'i vaimus paatosega, et luuletaja on selle ilma aednik, kes hooldab hea ja kurja tundmise puud (lk 198). Proletkultlikku agressiivsust täis vastandpoolusele on end positioneerinud

P. I. Filimonov, kes ei pea luulet sakraalseks ega müstiliseks ning kuulutab raevukalt: „Ma arvan, et hea luuletus peab virutama lugejale vastu pead. Soovitavalt valusasti. Soovitavalt raudtoruga” (lk 30). Mina jälle arvan, et sodiks pekstud ajudega isendist pole luule lugejat ja kogu vaev jookseb tühja.

Fagira D. Morti teatab, et luule on „intiimne emotsioon” (lk 150), ja laseb oma Pegasusel rahus edasi perutada. Kalju Kruusale on luule eluviis, mis „valgustab igasuguseid ainevaldkondi ja eluilminguid” (lk 104). Mehis Heinsoo seletab luulet kui võimaluste kaardistamist, mis parimal juhul on „sähvatus, meelisöövitatav kujund, mis öögib või kiljub end luuletaja seesmuusest välja” (lk 41). Igor Kotjuhise pesitseb praktiku kõrvalgi teoreetik. Esimene neist käsitleb luulet elupeegeldusena, kus on tähtis õige konteksti tabamine (lk 92), teine lisab omalt poolt arusaama, et luule on „universumisarnane pidevalt paisuv tervik” (lk 89). „Saba-

maailmast” välja juhatab meid Triin Tasuja, kellele muusika on palju olulisem kui kirjandus (lk 211) ja kes üldse teeb seda, milleks isu on (lk 207). Tasuja esikkogu „Provintsiluule” oli hea. Ehk jagub tal luuleisu teiseigi jaoks.

Lõpuks veel mõni sõna raamatu vormist ehk luulesaba kaharusest. „Kius olla julge” esinduslikuks vormimisse on kaasatud koguni kaks silmapaistva kirjandusliku eruditsiooniga toimetajat. Kas tulemus seeläbi ka kaunikesem sai, ei oska mina hinnata. Küll aga peab Jürgen Rooste hea sõnaga meeles (lk 191) Peeter Helmet, kes tutvustanud talle saksa nüüdisfilosoofi Günter Zehmi „makaabreid” (Rooste väljend) vaateid. Ehk mõni Barthes'i või Foucault' salaaustaja tänab ka Kaia Sisaskit. Üks aga on kindel mis kindel: topeltvalvsusele vaatamata õnnestus trükiveakuradil ikkagi toimetajaid alt tõmmata ja lk 87 Hermann Hesse eesnimest üks *n* pihta panna.

ARNO OJA

MÄRGITEADUSLIKUD MITTE-MEMUAARID

Jalutuskäigud Lotmaniga. Koostanud Mihhail Lotman. Tallinn: TLU Press, 2010. 546 lk.

„Peale individuaalse mälu on olemas meie kõigi ühine mälu – kultuur. Mälestustes pole elavatel ja surnutel vahet: kõik nad on elus, kõikidega saab rääkida, kuulda nende laitust või heaskiitu,” – nii räägib Juri Lotman käsitluse all oleva raamatu ühes intervjuus (lk 180). Kuigi ma oma vanuse tõttu isiklikult Lotmanit ei tundnud, olen suhtluses semiootikaga tutvunud paljude tema mõtlemapanevate ja julgete ideedega, seega seostub ta minu jaoks eelkõige teoreetilise mõtlemisega. Siiani pole Tartu kuulsaima semiootiku, kirjandusteadlase ja kultuuriteo-

reetiku eluloolisi materjale eestikeelse raamatu kaante vahele kogutud. Nüüd on aga tänu „Jalutuskäikudele Lotmaniga” võimalik tutvuda ka tema kui inimesega, kultuurimällu tugevalt vajutatud isiksusega, inimtekstiga, kellel siin on kindlasti ees veel pikk eluiga.

Raamat on jagatud kolme ossa: esimeses sisalduvad Lotmani „Mittememuaarid” ja portreed talle lähedastest teadlastest, teise on kogutud Lotmani sõnavõttud ja intervjuud ning kolmandasse tema sõprade ja kolleegide mälestused-arutlused peategelase isiksusest ja ideedest. Näeme siin just seda vaatepunktide paljusust, mida on vaja teksti mõistmiseks, oluline on seejuures, et ükski kirjeldamismeetod ei välista teist. „Oma vastastikuses pin-

ges moodustavad nad otsekui mingi kolmanda vaatepunkti” (lk 228). Nii humoorikad kui ka nukrad eluloolised seigad ning teaduslikud põhimõtted – erinevate autorite vaatepunktidest – on samade kaante vahel tihedalt läbi põimunud. Kasutades Roland Barthes'i väljendit, on küll moodustatud teos, mis toimib tervikmärgina ehk viitab ühele tähistatavale, kuid mis samal ajal funktsioneerib ka kui tekst, mõtte paljus, erinevate keelte/stiilide kohtumine.¹

Vadim Bajevski määratud kriteerium (mälestustekstis „Élan Vital”), et „surnutest räägitakse ainult tõtt või mitte midagi” (lk 452), tuleks ehk siinses valguses ümber sõnastada: surnutest räägitakse ainult tõesid või mitte midagi. Sest tekstist ühe tõe välja imemine suretab selle, muudab mälestiseks, kultuurimälu staatiliseks objektiks, millel ei ole enam võimet areneda. Täenduslikuks osutub, et nii mõnegi Lotmani eluepisoodi kirjeldused lahknevad vastavalt autorile, näiteks kohtumine jäneseга sõjas pommitamise ajal: Juri Lotman ise jutustab, et nad vaatasid jäneseга „hämningus teineteisele otsa”, kuid õe jutustuses silkitab Lotman jänest, misjärel see minema putkab.

Töest tähtsamaks osutub soov mõista, mida kujutavad endast meid ümbritsevad inimesed ja maailm, milles elame. Tahtmine absoluutselt kõigega suhelda ja toimuvat mõista saatis Lotmanit ilmselt terve elu. „Mäletan, mind tabas mõte, et ilmselt mõtleb jänes sama mis minagi: „Milline hunnik rauda on siia suunatud ainsa eesmärgiga mind maha koksata!” See mõte, tõsi, vilksatas mul peast läbi teatud uhkusevarjundiga. Kas ka jänes uhkust tundis, ei oska öelda” (lk 66). Tugev tahtmine mõista, ent samas arusaamine, et lõplik mõistmine

¹ R. Barthes, Teosest tekstini. – R. Barthes, Autori surm. Tallinn: Varrak, 2002, lk 126–139.

ei ole kunagi võimalik; võib teha oletusi, et „tõenäoliselt tundsid kivid maas end samamoodi kui mina” või „samamoodi [kohtumist lennukitega – O. P.] kirjeldaksid küülikud kohtumist kobraga” (lk 54), kuid keelt oskamata jääb „intellektuaalsete võimeteга” putukate maailm meile igavesti suletuks (lk 28). Avatus dialoogile ja ümbritsevas maailmas eksisteerivate keelte tundmine on esmatähtis iseenese kitsast ruumist välja astumiseks – suhtlemiseks maailmaga. Pole siis ime, et isegi elulisi mälestusi analüüsib Juri Lotman jutustamisega samaaegselt, näiteks sõdurite keelt: „Sõdureid huvitas, kuidas nende rindekaaslane hakkab kirjeldama sõda – koos söimusõnadega või ilma. Ja püüdsid teda igati veenda, et ilma ropendamisetä ei ole võimalik sõja kohta tõtt kirjutada. Oma kogemusest võin öelda, et asi pole ainult vajaduses tõe edasi anda. Keerukas, valitud vene ropendus on üks olulisemaid abivahendeid ülikeeruliste olukordadega toimetulekuks. Sel on vaieldamatult kunstilise loomingu tunnuseid ja lisandub ka mänguline element...” (lk 47).

Sääraste mõtiskluste teoreetilis-teadusliku raamistiku väljajoonistamise eest hoolitseb (lisaks Lotmanile) siinses raamatus eelkõige Peeter Torop, kelle sulest pärineb mitu Tartu–Moskva koolkonda käsitlevat teksti, mis ongi ehk raamatu kireva tekstilise seltskonna ideelise tasandi tugevaimaks ühtlustajaks. Nende tekstide kaudu on ka semiootikakaugedel lugejatel võimalik saada aimu, millest ja kuidas mõtles akadeemiline Juri Lotman. Õigupoolest on selline vahetegemine „akadeemilise” ja „elulise” Lotmani vahel üsna tinglik, sest samamoodi nagu igapäeva elu mõistmiseks on tarvis teaduslikke vahendeid ja keelt, moodustub teaduse lahutamatu osa mängulisus ehk pidev katsetamine ja uuenduslikkus, ilma milleta teaduse areng ei oleks mõeldav. „Teadus ehitab inimisiksust, sellela

pole tal mõtet” (lk 194) ja inimisiksused ehitavad teadust.

Vladimir Uspenski kirjutises „Jalutuskäigud Lotmaniga ja sekundaarne modelleerimine” näeme seda mängulist teaduseloomet, kui ta seletab termini *sekundaarsed modelleerivad süsteemid* kasutuselevõttu teadusliku huligaansusena. Nimelt toodi see sisse järgmiste omaduste tõttu: „1) kõlab väga teaduslikult; 2) täiesti mõistetamatult; 3) hädavajaduse korral on võimalik seda ikkagi selgitada: primaarsed, tegelikust modelleerivad süsteemid on loomulikud keeled, aga kõik teised, nendele rajatud, on sekundaarsed” (lk 403–404). Praeguseks on sellest aga saanud kultuurisemiootika üks võtmemõisteist. Samast tekstist on pärit ka humoorikas kirjeldus Uspenski seletusest mõistele *semiootika*: „Kui tõlkida eesti keelde väljend ’7 p’janits’, saadakse ’7 joodikut’. Kui nüüd seda saadud väljendit lausuda kuuldavalt nii, et ’7’ öeldakse vene keeles ja ’joodikut’ eesti keeles, osutub hääldus väga lähedaseks sõna ’semiootikud’ hääldamisele” (lk 405). Niisiis teaduse arengus on parata-

matult kohal elulis-kunstiline mängulisus ja erinevate inimisiksuste hääled, kes on omavahel pidevas dialoogis: „Üksmeel teaduses on selle suremise näitaja” (lk 128).

Tundub siiski, et Juri Lotmani suhtes on vähemalt selles osas jõutud üksmeelele, et teda ei ole võimalik taandada ühele tähendusele. Kokku kogutud mälestused ja teoreetilised artiklid on siin omavahel väga vajalikus täiendavas suhtes: need võimaldavad Lotmaniga koos naerda ning heita üürrike pilk tema rikkalikku mõttesüsteemi. Suhelda kultuurimälu elusa ja koostööalt tekstiga, mis aktiivselt täidab ka edaspidi kõiki viit teksti funktsiooni: võimaldab suhtlemist adressandi ja adressaadi, auditooriumi ja kultuuritraditsiooni, lugeja ja teksti, teksti ja kultuurikonteksti vahel ning lugeja suhtlemist iseendaga.²

OTT PUUMEISTER

² J. Lotman, Kultuurisemiootika ja teksti mõiste. – J. Lotman, Kultuurisemiootika. Tallinn: Olion, 1991, lk 234–240.

UNGARI KEELE TÕUS EESTLASTE JAOKS SUURKEELTE HULKA

Ungari-eesti sõnaraamat. Magyar-észt szótár. Peatoimetajad Tõnu Seilenthal, Anu Nurk. Koostajad Anu Kippasto, Anu Nurk, Tõnu Seilenthal. Bibliotheca Studiorum Hungaricorum in Estonia 6. [Tallinn:] Eesti Keele Sihtasutus, 2010. 864 lk.

Suurt ungari-eesti sõnaraamatut on oodatud juba rohkem kui kümme aastat. Möödunud aastal see ootus lõpuks täitus. Kogenud hungaroloogid ja ungari keele õpetajad Anu Nurk, Tõnu Seilenthal ja Anu Kippasto said valmis ligi

kümme aastat kestnud töö. See pole esimene ungari-eesti sõnaraamat, kuid varem ilmunud on taskuformaadis alla 10 000 märksõnaga sõnastikud, mis sobivad küll algajale keeleõppijale või turistile, kuid ei rahulda tõsisema ungari keele huvilise vajadusi. Uus sõnaraamat sisaldab 42 000 märksõna koos grammatilise info ja rohkete näidetega.

Ungari keel on Euroopa Liidu ametlikest keeltest inglise, saksa, prantsuse, soome, rootsi ja hispaania keele järel alles seitsmes, mille kohta ilmub üle 30 000 märksõnaga sõnaraamat, kus

sihtkeeleks on eesti keel. Võrreldava mahuga sõnaraamat puudub seni isegi selliste suurte keelte nagu itaalia ja portugali keele kohta.

Mida sõnaraamatust leida võib?

Peale üldkeele on sõnaraamatus ka spetsiifilisemat sõnavara, näiteks tänapäeva meditsiini, majanduse, poliitika, loodusteaduste ja tehnika oskussõnu. Sõnaraamatusse on võetud üsna palju kõnekeelset ja slängisõnavara (nt *bucira ver*, *cida*, *didi*, *dili*, *diri*, *flanc*, *hapsi*, *hernyó*, *muszka*, *muter*, *ovi*, *ökörség*, *puszi*, *slussz*, *suli* jne) ning lastekeelseid väljendeid (*bili*, *bibi*, *cici*, *pipi*, *nyuszi* jne). Üsna palju on vananenud ja ajaloolist sõnavara, mis on ilukirjanduse lugemisel hädavajalik, nt *darutollás* 'Horthy armee ohvitser'; *foglár* 'vangivalvur'; *minisztertanács* 'ministrite nõukogu (Ungari valitsuskabinet kuni 1990. aastani)'; *nehézkor* 'langetõbi'; *tatarjárás* 'tatarimongoli ike Ungaris 1241–1242'; *sürgöny* 'telegramm' jne.

Isiku- ja kohanimed ning lühendid on põhimärksõnastiku sees, mitte eraldi lisana. Kohanimedest on esitatud eksonüümid, mida ungari keeles on päris palju, sest ajalooline Ungari oli tunduvalt suurem tänapäeva riigipiiridest ning seetõttu varem need eksonüümid ei olnud (paljude ungarlaste arvates ei ole ka tänapäeval), nt *Bécs* – Viin, *Brünn* – Brno, *Eperjes* – Prešov, *Pozsony* – Bratislava, *Zágrab* – Zagreb jne. Aga sõnaraamatus on ka muid eksonüüme, nt *Felsőtó* – Ülemjärv, *Fokváros* – Kaplinn, *Új-Zéland* – Uus-Meremaa. Kui see, et puuduvad *Azerbajdzsán* ja *Grúzia*, on veel andestatav, siis Euroopa Liidu liikmesriigi *Ciprus* (Küpros) puudumist ei saa küll kuidagi õigustada. Seejuures on olemas homonüümne *ciprus* küpress (*Cupressus*) (lk 105). Riiginimetust ei ole antud neil juhtudel, kui rahva- ja keelenimetus ei erine oluliselt riiginimetusest, nt *izlandi* 'islandi', *izraeli* 'israeli', *japán* 'jaapani'. Sõnaraamatust ei leia ka maa-

ilma suurima saare Gröönimaa nime *Grönland*.

Ladina ja saksa päritolu isikunimedel on antud eestipärased või rahvusvahelised vasted, nt *Ágoston* – August, *Balázs* – Blasius, *Bálint* – Valentin, *Ernő* – Äрни, *Jenő* – Eugen, *Menyhért* – Meinhard, *Orsolya* – Ursula, *Szilárd* – Konstantin (siin on tegemist ladina nime tõlkega ungari keelde), kuid kõigil nimedel neid pole esitatud, näiteks slaavi või germaani päritolu *István* (< Stefan), *Lajos* (< Ludwig), *Lászlo* (< Vladislav), aga ka turgi päritolu *Ákos*, *Csongor*. Mõnel juhul on lisatud ka vastavat nime kandnud ajaloolisi isikuid, nt *Nagy Károly* – Karl Suur; *Mátyás király* – kuningas Mátyás.

Taime- ja loomanimetusid on rikkalikult, kuid alati pole vasted täielikud ja esineb ka eksimusi, nt *óriáskígyó* ei ole kuningmadu (*Lampropeltis*), vaid kuningboa (ladinakeelne nimetus *Boa constrictor* on õige). Lk 406 saame teada, et *szakállas keselyű* on habekotkas ja sama on lk 677 oleva *saskeselyű* tähendus: selle liigi teaduslik nimetus on hoopis *szakállas saskeselyű*, mis sõnaraamatust puudub. *Tojásgomba* tähendab kõnekeeles lisaks kukeseenele (*rókagomba*) ka keiserkärbsest (*császárgomba*), „keisriseent“ (*Amanita caesarea*), mis Eestis ei kasva, mida aga Vanas-Roomas tunti väga hea söögiseenena ning millest toidu valmistamiseks kasutati spetsiaalseid potte. Sarnasuse tõttu surmavalt mürgise rohelise kärbseseenega juhtus aeg-ajalt õnnetusi, kui kaks seent segi aeti. Nii olevat rohelise kärbseseene tõttu surnud keiser Claudius, hiljem ka paavst Clemens VII ja keiser Karl VI.

Rohkesti on Ungari-spetsiifilisi termineid: *nyilaskeresztes* 'noolristlane'; *makk* 'teatud mast ungari mängukaartides'; *paprikás* 'paprikaga maitsestatud roog', millest osa on tõlke asemel saanud seletuse, nt *negyvennyolcas*, *óbor*, *olaszrizling*, *okmányiroda*, *orja*,

kürtóskalács. Mõnel sõnal on tõlkevastena puudu eesti keeles olev võõrsõna, nt *honyéd*, mis on eesti keeles võõrsõnana *honveed*, ja *csáko* '(nokaga) vormimüts' on eesti keeles *tšaako*. Märksõnas *székely* 'I székely, seekeli, II seekel' peaks tsitaatsõna eesti keeles kursiivis olema, kuid tõlkekirjanduses on kasutatud ka mugandatud kirjpilti *seekäid*. Teise ungari etnograafilise rühma nimetus on aga mugandatud: *jász* – jaas. Nende kohta on tõlkekirjanduses kasutatud ka nimetust *jaassid*. Samast leiab veel teisigi mugandatud laensõnu, mida küll meie võõrsõnade leksikonides ei leidu, nt *ispaan*, sõnaraamatus *ispán* 'maavanem, maahärra (Ungaris); kubjas, kilter'. Siiski puudub näiteks Ungari tänapäeva haldusüksuse nimetus *kistérség*.

Mõnele ungari oskussõnale on antud võõrsõnalised vasted, kuid puudub eestipärane, nt *műszó* 'termin' (ka 'oskussõna'), vrd *műtét* 'operatsioon, lõikus'.

Tähenduste eristamise puhul esineb ebajärjekindlust, nt kui *ujj* puhul on kolm tähendust araabia numbritega välja toodud, siis *pata* puhul mitte, kui- gi 'kabi' ja 'sörg' ei ole sünonüümid.

Vastete täpsus jätab üksikutel juhtudel soovida, näiteks on sõna *márványsajt* vasteks antud 'Roqueforti juust, rokfoor', kuid *márványsajt* on Ungaris lehmapiimast valmistatud sinihallitusjuust, rokfoori tehakse Prantsusmaal kitsepiimast ja seda võib vaid tinglikult tähistada sõnaga *márványsajt*.

Mõne sõna puhul jääb tõlkest hoolimata tähendus ebaselgeks, sest ainukese tõlkevastena on antud homonüüm, nt *melák* 'kolge'. Sõnal kolge on ŌS-i ja EKSS-i järgi kaks tähendust: 'peotäis korruga kolgitavaid v masinatavaid linavarsi' ja kõnekeelne 'vibalik inimene'. Ungari sõna tõlkevasteks sobib neist vaid teine.

Liitsõna *nagyöbű* 'suurekaliibriline' võiks olla ka tähe *n* all, mitte ainult *ö* all, sest iseseisva sõnana *öbű* ei esine.

Eraldi märksõnana on sõnaraamatus *kisöbű* 'väikesekaliibriline, väikese kaliibriga'.

On ka väiksemaid, eesti sõnade ortograafiat puudutavaid vigu, nt *cinóber* 'kinnaver' *pro* 'kinaver' (lk 105), *nugát* 'nougat' *pro* 'nugat' (lk 574), *oroszlánfőka* 'sivuts' *pro* 'sivutš' (lk 593).

Mõnikord on eesti vastena antud vähem levinud sünonüüm, nt *egérvad* 'hiirepadi', kuigi levinum sõna on selle mõiste tähistamiseks *hiirematt*.

Ehkki sõnaraamat püüab kajastada tänapäeva sõnavara ja infotehnoloogia valdkond paistab olevat suhteliselt hästi kaetud, torkab siiski silma mõne uuema üldlevinud termini puudus, nii ei leidu sõnu nagu näiteks *pendrive* (ka *pendrájv*) 'mä lupulk', kuid leiame *diszk* ja *flopi*. Olemas on *CD-író* 'CD-kirjutaja', *CD-lejátzó* 'CD-mängija' ja *CD-olvasó* 'CD-lugeja', kuid puuduvad *DVD-író*, *DVD-lejátzó*, *DVD-olvasó*.

Hulgaliselt on antud liitsõnu. Näiteks on 37 liitsõna, mille esimene osis on *film*. Enamik neist on mõistetavad liitsõnade osiste tähenduse abil, aga puudub *filmtabletta* 'kaetud tablett'.

Viimasel ajal maailmas toimunud looduskataastroofe arvestades oleks oodanud ka selliseid sõnu nagu *cunami* 'tsunami' ja *óriáshullám* 'hiidlaine'. Samal ajal on olemas sõna *szökőár* mille tähenduseks on küll antud vaid 'tõusuline'.

Kasutamisläidetest võib leida ka sõnu, mida märksõnana ei ole antud, näiteks märksõna *sündiszo* all on *összegömbölyödik* 'tõmbub kerra'.

Sisse on lipsanud ka trükivigu [nt *terrrritoriális* (lk 762); *terület* tähenduse number 3 kaks korda (lk 762)], kuid neid on sõnaraamatu mahtu arvestades meeldivalt vähe.

„Ungari-eesti sõnaraamat” on oluliseks versta postiks nii eesti hungaroloogias kui ka kogu eesti leksikograafias.

SVEN-ERIK SOOSAAR